

С.А. ВИШНЕВСЬКИЙ

ДІЯЛЬНІСТЬ ОДЕСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В РОКИ РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ (1941 - 1944 РОКИ)

Дана стаття присвячена аналізу діяльності Одеського університету в роки німецько-румунської окупації (1941 – 1944 рр.). Розглянуто структуру та основні події, що стосуються історії головного вищого навчального закладу в Трансністрії. Приділено, також, увагу підпільному руху серед викладачів та студентів закладу.

Ключові слова: Трансністрія, Одеський університет, періодика, окупація, комісія, наука.

Кардинальні зміни, які відбуваються на сучасному етапі розвитку українського суспільства, висувають нові вимоги до системи історичної науки. Одним із важливих та пріоритетних напрямків стає висвітлення раніше недоступного для пересічного громадянина матеріалу та його критичне осмислення. Дослідження історії педагогічної, та зокрема пропагандистської діяльності Одеського університету в умовах окупації, та подій з цим пов'язаних є надзвичайно актуальними для новітньої історії України та історії педагогіки. Ця діяльність стала одним із символів колабораціонізму з німецько-румунською владою на окупованих ними територіях з однієї сторони, а з іншої врятувала багатьох людей від фізичного знищення, та відправки на примусові роботи до Німеччини. Саме тому особливого значення набуває вивчення та критичний підхід до висвітлення цих подій архівними документами, а також румунськими та німецькими окупаційними газетами, які виходили для місцевого населення в «рейхскомісаріаті Україна», Трансністрії.

До проблеми діяльності навчальних закладів, які функціонували в роки окупації території України звертаються вітчизняні та зарубіжні історики-науковці – Л.О. Онуфрієв, С.О. Аппатов, Ю.О. Амброз, О.А. Черкасов, В.І. Крикун, В.А. Смірнов, Б. Єржабкова й ін.

Мета статті – висвітлити та критично обґрунтувати матеріал про діяльність Одеського університету та його структурних підрозділів в роки німецько-румунської окупації в 1941-1944 р.

З наближенням бойових операцій до Одеської області, влітку 1941 р., було прийнято рішення НКО УСРР про евакуацію одеських вищих навчальних закладів спочатку до Бердянська, а звідти до Майкопу (центру Адигейської автономної області Краснодарського краю). Ускладнення воєнної ситуації на Північному Кавказі призвели до нового переїзду, в серпні 1942 р., на цей раз до Байрам-Алі – районного центру Марійської області Туркменської РСР. Звільнення Одеси в квітні 1944 р. стало основою для реєвакуації, та поновлення наукової та освітньої діяльності Одеського університету в рідному місті [5, с.143].

Проте, крім спеціалістів з даного питання, мало кому відомо, що Одеський університет практично не призупиняв свою діяльність і працював в Одесі в роки німецько-румунської окупації. Унікальність ситуації полягає у тому, що на базі одного вищого навчального закладу одночасно функціонували дві кардинально різні системи освіти.

Діяльність вищого навчального закладу в столиці губернаторства Трансністрія, мало величезне агітаційне значення для німецько-румунських органів влади та пропаганди в роки війни.

На початку грудня 1941 р. вони оголосили про відкриття в Одесі університету – єдиного на всю Трансністрію вищого навчального закладу. Ректором цього університету призначали людину з трагічною долею, професора медицини Павла Часовникова – заслуженого лікаря-хірурга РСФСР. Під час оборони Одеси П. Часовниковим було організовано великий клінічний госпіталь для поранених, що надходили з передової. Після евакуації хірургів госпіталю П. Часовников залишився працювати самотужки. До речі, за цю роботу його було удостоєно державної нагороди, яку він так і не отримає.

Шалена популярність у місті П. Часовникова як видатного лікаря відіграла значну роль у тому, що наказом І. Антонеску № 5118/941 від 5 грудня 1941 р. він був призначений на посаду ректора університету, та декана медичного факультету [6, с.689].

2 лютого 1942 року прийнято статут університету. Відповідно до нього керуючим органом університету став Сенат, пов'язаний з дирекцією освіти та культури губернаторства. Статут регламентував внутрішнє життя університету, визначав правила поведження студентів у громадських місцях, забороняв будь-які студентські громадські організації тощо.

14 лютого 1942 року відбулося офіційне відкриття університету. Були відкриті – медичний факультет, політехнічний інститут як факультет університету, а також агрономічний інститут. 27 вересня 1942 року відбулося відкриття юридичного, історико-філологічного (літературно-філософський) і фізико-математичного (точних наук) факультетів. При політехнікумі існували два відділення: будівельний і харчовий інститути; при медфакультеті – фармацевтичне відділення.

Одночасно з відкриттям університету було поновлено роботу обсерваторії під керівництвом член-кореспондента АН СРСР К.Д. Покровського.

При відкритті університету П. Часовников говорив, що «він і його працівники будуть виховувати молодь у дусі християнської моралі й знання чистої науки». В університеті було введено викладання богослов'я на всіх курсах і всіх факультетах, хоча в румунських університетах цей предмет не був обов'язковим. У головному корпусі університету було відкрито церкву [6, с.689].

Заняття в Одеському університеті розпочалися в лютому 1942 р. Спочатку тільки на медичному, теологічному, а згодом й на політехнічному та агрокультурному факультетах. До речі на кінець 1942 р. факультет нараховував 99 студентів, з яких було 54 українці, 30 росіяни, 15 румун та молдаван. Агрокультурний факультет знаходився під пильним наглядом аграрного корпусу Румунії, про що свідчать постійні відвідування його професором Корниціану [4, с.4]. Загалом на той час в університеті нараховувалось 819 студентів. Восени 1942 р. були відкриті ще три факультети: точних наук, юридичний та історико-філологічний (у лютому 1943 року при ньому було відкрито нові спеціальності перекладача та учителя з італійської, французької, німецької та англійської мови та літератури (з румунським відділенням для румунів та молдаван) [9, с.4]. Роботу над створенням геодезичного факультету, через наближення радянських військ так і не було завершено.

Програми навчання змінилися лише на богословському і філософському факультетах університету. На інших факультетах програми залишилися тими ж, що були за радянських часів.

На початку 1943 р. з румунського відділення історико-філологічного факультету було виділено як самостійний молдавський факультет, призначенням якого була підготовка кадрів для адміністрації Трансністрії.

В 1943 році директор культури та освіти губернаторства Трансністрія запропонував організувати при Одеському університеті інститут, завданням якого мала бути наукова критика марксизму-ленінізму шляхом організації публічних лекцій. Після переговорів дирекція погодилася створити незалежний від університету інститут. Зв'язок був тільки територіальний: інститут знаходився у колишньому приміщенні. В травні 1943 року він був відкритий під назвою «Інститут антикомуністичних досліджень і пропаганди», перейменований пізніше в «Інститут соціальних наук». Наприкінці 1942–1943 навчального року в університеті нараховувалось 1758 студентів.

Досить часто для викладання лекцій запрошувалися іноземні професори, зокрема професор румунської мови та літератури І. Барбулеску, професор французької мови Джионат з Румунії, з Римського університету – професор Логатто (курс російської літератури), з італійської культурної місії в Румунії – професор Галло (курс італійської мови, та антично-італійської культури) [3, с.3] та ін.

Не дивлячись на всі негаразди воєнного часу в університеті проводився захист кандидатських та докторських дисертацій, перш за все на медико-фармацевтичні теми, наприклад 3 січня 1943 р. на медичному факультеті відбувся захист докторської дисертації магістра медицини В.І. Савко на тему: «Меланофорний гормон у біології та патології жіночого організму» [2, с.4], 10 січня 1943 р. відбувся захист докторської дисертації доцента хірургії

В.П. Снежкова на тему: «Клініка слинокам'яної хвороби» [1, с.4]. Ця дисертація, до 1960-х рр. зберігала свою актуальність у СРСР у розпізнанні та лікуванні цієї хвороби операційним шляхом.

Всі викладачі університету, не звертаючи увагу на вчені ступені та посади періодично викладали публічні лекції для студентів та жителів міста із своєї спеціальності, крім цього проводили радіо-лекції тривалістю 20 хв.

Цікавий факт, що при університеті було організовано восени 1942 року кооператив для обслуговування наукових співробітників та службовців. Головою кооперативу став професор Потапенко. Організація мала магазин, складське приміщення та автомобіль для доставки продуктів з сіл Трансністрії. В 1943 році губернатор Одеси Г. Пинтя дозволив виділити правлінню кооперативу 20000 марок у якості оборотного фонду та 25000 марок на організацію підсобного господарства, яке складалося з 7 га. землі [10, с.4].

Однак частина з тих викладачів та співробітників, які працювали в університеті Трансністрії, лишилися патріотами своєї Батьківщини, боролися з окупантами. Активну антифашистську роботу проводила група університетських фізиків на чолі з доцентами О.К. Чернюком та В.В. Кондагурі, яка виникла в грудні 1942 р. Вони вели агітаційну роботу серед студентів та працівників університету, населення міста, словацьких солдатів, які в подальшому перейшли на бік партизанів, розповсюджували листівки, тексти повідомлень Радінформбюро.

В підпільному антифашистському русі брали участь викладачі і студенти університету В. Литовченко, Є. Кузьменко, І. Швець, В. Товкач та ін.

По різному склалися долі професорів та доцентів Одеського університету після визволення Одеської області радянською армією. П. Часовников, зокрема, 10 березня 1944 року прибув до Румунії за запрошенням міністра охорони здоров'я і заступника міністра освіти, щоб організувати прийом 250 викладачів, які записалися на евакуацію до Румунії. Одночасно з цими подіями П. Часовников прийняв румунське підданство, побоюючись вивозу в Німеччину.

Через деякий час П. Часовникова мобілізовано і він працював хірургом у військовому госпіталі в Тимішоарі з 15 червня по 15 вересня 1944 року. 15 вересня 1944 року через хворобу був звільнений і оселився у Бухаресті під власним прізвищем.

7 березня 1947 року військовий трибунал групи радянських військ у Бухаресті виніс вирок П. Часовникову: 10 років ВТТ і 5 років обмеження в правах. 7 квітня 1947 року він був етапований до в'язниці № 1 УМВС по Одеській області. Цікавим був той факт, що в одеській в'язниці його відвідував і приносив передачі відомий офтальмолог, академік В. Філатов. 26 травня П. Часовников отримав новий вирок: 25 років позбавлення волі й ув'язнення в таборах, 5 років позбавлення прав і конфіскація майна. Справу було переглянуто, проте вирок залишено у силі.

2 вересня 1954 року П. Часовникова не стало у місцях позбавлення волі Донецької області. До останніх своїх днів П. Часовников лікував людей. Слава в'язня-хірурга, до якого привозили на особливо складні операції «великих начальників» довго ходила по м. Сталіно.

Реабілітація професора Павла Георгійовича Часовникова відбулася лише 3 серпня 1991 року за ухвалою прокуратури Одеської області «у зв'язку з відсутністю в справі сукупності доказів».

З недавнього часу в Україні розпочалося повноцінне та критичне вивчення історії періоду німецько-румунської окупації (1941–1944 р.). На жаль, ще не всі люди були посмертно реабілітовані, ще багато прізвищ чекає, щоб з них було стерто клеймо «зрадника», як це сталося 27 липня 1993 р. з К.Д. Покровським [8, с.182].

До речі, в Пермському державному університеті (Російська Федерація) з 1992 р. для кращих студентів запроваджена іменна стипендія Константина Доримедонтовича Покровського.

Список використаних джерел та літератури:

1. Докторская диссертация // Одесская газета. – 1943. – № 12 (291). – 16 января.
2. Защита докторской диссертации // Одесская газета. – 1943. – № 8 (287). – 12 января.
3. Лекции итальянских профессоров в Одесском университете // Молва. – 1943. – № 87. – 18 марта.
4. На агрономическом факультете // Молва. – 1942. – № 16. – 18 декабря.

5. Онуфрієв Л. О. Історія Одеського університету (1865 – 2000) / Л. О. Онуфрієв – О. : АстроПринт, 2000. – 225 с.
6. Реабілітовані історією. Одеська область / [Ковальчук Л. В., Разумов Г. О., Петровський Е. П. та ін.]; під ред. П. Т. Тронько. – Одеса – С. 688-692.
7. Реабілітовані історією. Одеська область / [Ковальчук Л. В., Разумов Г. О., Петровський Е. П. та ін.]; під ред. П. Т. Тронько. – Одеса – С. 690.
8. Смирнов В. А. Астрономия в Одессе в 30-40-е годы XX века (по материалам архивно-следственных дел и другим документам) / В. А. Смирнов // Ист.-астрон. исслед. - Вып.26. – М. : Наука, 2001. – 190 с.
9. Университетские новости // Молва. – 1943. – № 45. – 27 января.
10. Университетский кооператив // Молва. – 1943. – № 83. – 13 апреля.

S. A. VISHNEVSKY

THE ACTIVITY OF ODESSA UNIVERSITY DURING THE YEARS OF OCCUPATION OF SOUTH UKRAINE BY ROMANIA (1941–1944)

This article is devoted to the analysis of the Odessa University's activities during the German-Romanian occupation (1941 - 1944 years). The structure and key events dealing with the history of the main Institution of Higher Education in Transnistria are regarded. The attention is also paid to the underground activity of the University's teachers and students.

Keywords: *Transnistria, Odessa University, periodicals, occupation, committee, science*

С. А. ВИШНЕВСКИЙ

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОДЕССКОГО УНИВЕРСИТЕТА В ГОДЫ РУМЫНСКОЙ ОККУПАЦИИ ЮЖНОЙ УКРАИНЫ (1941- 1944 ГОДЫ)

Данная статья посвящена анализу деятельности Одесского университета в годы немецко-румынской оккупации (1941 – 1944 гг.). Рассмотрена структура и основные события, касающиеся истории главного высшего учебного заведения Транснистрии. Уделено, также, внимание подпольному движению среди преподавателей и студентов заведения.

Ключевые слова: *Транснистрия, Одесский университет, периодика, оккупация, комиссия, наука.*